

О. Б. Комарницький

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

**МАТЕРІАЛИ ФОНДУ Р. 1586 ДЕРЖАРХІВУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ
ОБЛАСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОГО
СТАНОВИЩА СТУДЕНТСТВА КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
ІНСТИТУТУ НАРОДНОЇ ОСВІТИ**

У статті на основі архівних матеріалів йдеться про діяльність Кам'янець-Подільського окружного комітету поліпшення побуту студентів. З'ясовано джерела фінансування організації, її намагання забезпечити студентів, зокрема інституту народної освіти, гуртожитками, харчуванням, медичним обслуговуванням.

Ключові слова: студент, комітет, інститут, харчування, гуртожиток.

Важливу інформацію про матеріальне становище студентської молоді Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (ІНО), уславленим попередником якого був державний український університет (фундатор і перший ректор — І. І. Огієнко), містить фонд р. 1586 «Каменецький окружний комітет улущшення быта учащихся», який є фактично не дослідженим.

У нашому дослідженні ми охарактеризуємо основні напрямки діяльності Кам'янець-Подільського окружного комітету поліпшення побуту студентів (КППС), спрямовану на покращення матеріального становища молоді, зокрема ІНО [Далі: КППС].

КППС було створено у листопаді [1, арк. 17], за іншими даними — 20 березня [2, арк. 4], [3, арк. 19] 1923 р. Комітет обслуговував студентів сільськогосподарського інституту (СГІ), ІНО, хімічного технікуму, робітфаку при СГІ. У жовтні 1926 р. загальна кількість студентів у цих закладах становила 859 осіб (робітфак — 266, ІНО — 239, СГІ — 198, хімтехнікум — 156) [4, арк. 45], більшість з яких отримували допомогу КППС. На чолі комітету стояло правління у складі 5 осіб. Поточну роботу проводила «робоча трійка» [2, арк. 311]. До першого складу правління ввійшли 3 представника від робітфаку й СГІ, по одному від ІНО і технікуму. Щоправда, працювали вони недовго. 2 березня 1924 р. на загальних зборах студентства вишів міста їхню діяльність визнали незадовільною. У резолюції учасників зібрання констатувалося: 1. «Рахувати роботу КППС не задовольняючою і з боку де яких членів не зацікавленою в життю пролетарського студентства. 2. Загальні збори констатують бюрократизм самого апарату КППС, зокрема т. Кобзаря. 3. Констатується, що тиждень допомоги пролетар студентству зірваний деякими членами. 4. Апарат КППС не давав ініціативи пролетарському студентству під час тижня допомоги. 5. Пролетарське студентство Вищих шкіл, чуючи з боку голови КППС, що будьто би існує антагонізм між пролетарським студентством окремих інститутів м. Кам'янця, одмічає, що між пролетаріа-

том ніколи не було антагонізму. Разом з тим констатується що голова КППС т. Кобзар хотів нав'язати такий антагонізм між пролетарським студентством Кам'янця, чому йому висловлюється недовіря. 6. Беручи все згадане на увагу загальні збори виносять недовіря де яким членом КППС. 7. Новообраному Кубучу виробити новий план праці...» (тут і далі збережено прависпів оригіналу. — О. К.) [2, арк. 301].

Того ж дня головою КППС було обрано К. Цівінського. До складу правління, яке перейменували у бюро, ввійшли, окрім голови, секретар А. Гаєвський, завідувач житлової секції Ю. Наймушин. Власне, вони працювали впродовж всієї діяльності КППС [2, арк. 307], [3, арк. 15]. Ще 2 члени бюро періодично змінювалися. Було обрано ревізійну комісію у складі 2 осіб [2, арк. 308].

Бюро приймало рішення на своїх засіданнях, на які запрошувалися представники партійних та профспілкових організацій, адміністрацій, виконавчих бюро пролетарського студентства (ВБПС), стипендіальних комісій вишів, окружного бюро пролетарського студентства (ОБПС) [2, арк. 308], [1, арк. 17]. З березня 1923 р. по жовтень 1925 р. було проведено 68 засідань, на яких розглянули 673 питання, зокрема щодо харчування студентів (обговорили 92 питання), гуртожитків (73), медичної допомоги, будинків відпочинку (34), проведення благодійних тижнів допомоги і лотерей (31), стягнення студподатку (18), створення студентських земляцтв (4), надання одноразової матеріальної допомоги студентам (50) і т.д. [2, арк. 307-308], [3, арк. 16], [1, арк. 17]. Крім того, відбулося 4 спільних наради КППС з адміністраціями і студентськими організаціями вишів, на яких йшлося про об'єднання навколо КППС всіх інтернатів, їдальень і амбулаторій, взаємин між вишами; допомогу останніх коштами і продуктами харчування для студентів-нестипендіатів; надання вишами овочів для їдальень тощо. За цей же період бюро комітету звітувалося 8 разів [2, арк. 308].

Що стосується джерел фінансування КППС, то кошти переважно надходили з державного бюджету. Так, у період з 13 листопада 1923 р. по 7 березня 1924 р. бюджет комітету склав 3350 крб 67 коп, з яких державні субсидії склали 1752 крб, з 7 березня по 1 листопада 1924 р. — відповідно 9833 крб 84 коп. і 9046 крб [1, арк. 1]. Щоправда, ці кошти через відсутність готівки в окружному фінансовому відділі надходила невчасно [2, арк. 155]. Щоб пришвидшити надходження таких необхідних коштів, Кам'янець-Подільський КППС змушений був неодноразово звертатися із відповідними проханнями до ЦК КППС [5, арк. 23].

Щомісяця комітет мав отримувати 1000 крб від губернського виконавчого комітету, однак ці кошти фактично не надходили. Так, з листопада 1923 р. до березня 1924 р. виділили лише 170 крб [1, арк. 1]. У звіті від 13 серпня 1924 р. йшлося про те, що з місцевого бюджету нічого не надходить, оскільки «місцевий бюджет дуже бідний і Кам'янецька округа як полоса всіх війн страшенно зруйнована і вимагає великого ремонту» [2, арк. 155 зв.], [6, арк. 37].

Частину бюджету становили кошти, які надходили від обов'язкового студентського податку (введений відповідно до рішення коле-

гії Головнопрофосвіти від 10 січня 1923 р) [7, арк. 7]. Податок студентство мало сплачувати щомісячно. Розмір внеску визначався соціальним положенням та класовим походженням того чи іншого студента. Так, у грудні 1923 р. студентство I категорії (стипендіати) сплачували 10 коп., II-ї (нестипендіати) — 25 коп., III-ї (ті, хто був обкладений платою за навчання) — 25 коп., IV-ї (молодь непролетарського походження) — 50 коп. [8, арк. 4 зв., 85]. У наступному році розмір внеску студентів I категорії зріс до 15 коп. З 1925 р. таку ж суму сплачували і студенти-нестипендіати [2, арк. 306]. Загалом, з листопада 1923 р. по 7 березня 1924 р. у бюджет КППС надійшло 157 крб 830 коп. студподатку, а з 7 березня по 1 листопада 1924 р. — 541 крб 84 коп. [1, арк. 1].

Водночас маємо зауважити, що часто студенти на незадовільному рівні сплачували внески. КППС неодноразово звертався до ВБПС з проханням погодити з адміністраціями навчальних закладів питання про недопущення до складання семестрових екзаменів і залків тих, які не сплатили студентський податок [8, арк. 30], [9, арк. 13].

Для полегшення стягнення платні і централізації внесків відповідно до циркуляру Головнопрофосвіти від 24 липня 1924 р. ввели обов'язковий студентський білет з відміткою про внесення студподатку [8, арк. 75]. Однак, такий хід не завжди давав позитивний результат. Наприклад, 29 вересня 1924 р. голова КППС у своєму зверненні до ВБПС ІНО скаржився, що жоден студент закладу не вніс податку, тоді як студенти інших вишів щоденно вносили плату [9, арк. 45].

Частина коштів до бюджету надійшла у результаті проведення тижнів допомоги пролетарському студентству. На початку грудня 1923 р. КППС звернувся до окружного виконавчого комітету (ОВК) із проханням про дозвіл проведення такого заходу з 9 по 15 грудня. Першого дня планували організувати в усіх вишах благодійні вечори-концерти, а також добровільні збори коштів [8, арк. 4]. Крім того, комітет розробив проект відповідних листів до всіх місцевих закладів, установ та організацій, заводів, у яких, зокрема, йшлося про таке: «Матеріальне становище пролетарського студента надзвичайно тяжке. Держава має можливість забезпечити тільки незначну частину студентства, а решта знаходиться у безвихідному становищі. З огляду на це <...> намічений до проведення тижнів допомоги пролетарському студентству у всеукраїнській масштабі. В цей тиждень всі підприємства, установи і окремі громадяни повинні оказати максимальну матеріальну допомогу пролетарському студентству, і тим самим поліпшити тяжке становище Червоного Студентства» [10, арк. 12].

ОВК підтримав ініціативу КППС. Щоправда, термін проведення тижня дещо змістили. У селах він мав розпочатися 20 грудня, а в містах — 27 грудня [10, арк. 15]. Після цього було розроблено детальний план. Насамперед, передбачалося провести широку агітаційну кампанію серед населення Кам'янецького округу, у ході якої мали прочитати доповіді про матеріальне положення і «значення пролетарського студентства в будівництві нового суспільства», а також видати низку відповідних газет, листівок, відозв і плакатів. При кожному виші мали бути організовані «робітничо-технічні тройки», а у районах округу — комі-

сії на чолі з головою райвиконкому (РВК), які повинні були повести поточну роботу. У клубах, школах і театрах окружного центру планували провести благодійні вечори-концерти, вистави і т.д., під час яких організувати розіграші лотерей. У місті, а також в інших населених пунктах округу проводили серед населення за підписними листами збори коштів. Крім того, ОВК зобов'язувався провести оподаткування кафе, ресторанів, кінотеатрів, лазень, виручка від якого мала піти на потреби студентства. Передбачалися добровільні відрахування з виручки від реалізованих товарів кооперативів та трестів. Планувалося звернутися по допомогу і до всіх цукрових заводів Кам'янецького і Проскурівського округів [10, арк. 1]. Впродовж тижня КППС розраховував врегулювати стипендіальне питання, добитися зменшення плати за комунальні послуги тощо [8, арк. 7].

КППС, виші міста надсилали своїх представників на місця для проведення практичної роботи. Зокрема, студентів ІНО направили у Дунаєвецький район [8, арк. 4], [10, арк. 15]. Активно використовували студентство і в Новоушицькому районі [10, арк. 29].

Тиждень допомоги, який, як і планувалося, за планом розпочався у 20-х числах грудня, не приніс очікуваного результату. Тому кампанію по збору коштів продовжили до 13 січня 1924 р., взявши за приклад Харківський КППС, який проводив двотижневу кампанію допомоги студентству [8, арк. 13]. Загалом, впродовж січня — початку березня 1924 р. надійшло 1260 крб. 81 коп. допомоги, а з березня до вересня 1924 р. — 246 крб. 2 коп. [1, арк. 1].

З 20 листопада 1924 р. до 1 травня 1925 р. відповідно до постанови ВУЦВК від 29 вересня 1924 р. проводилася кампанія виручення коштів на потреби студентства шляхом поширення виграшних білетів І Всеукраїнської речової лотереї [1, арк. 4-4 зв.]. Досліджуваний архівний фонд містить відповідні відозви секретаря ЦК ЛКСМУ Височиненка [5, арк. 4-4 зв.] і заступника голови ЦК незаможних селян Тропка до губернських, окружних, районних і сільських органів влади. Зокрема, останній повідомляв, що в лотереї (вартість одного білета становила 50 коп.) мали розіграватися парові і кінні молотилки, трактори, плуги, сіялки, соломорізки, коні, корови, килими, два будинки [6, арк. 39]. В іншій своїй відозві від 24 жовтня 1925 р. він констатував, що «стан пролетарського студентства України до цього часу залишався тяжким. Радянським Урядом вжиті всі заходи, щодо поліпшення побуту пролетарського студентства, але цього не досить. В допомозі студентству не брала участь широка радянська суспільність, а також і організація села... ЦКНС вважає за необхідне надати для кампанії [поширення білетів лотереї] особливого значіння та всебічної допомоги з боку широких селянських кіл в справі реалізації зазначених марок, пам'ятаючи про сучасний стан пролетстуда...» [11, арк. 7].

Перед проведенням лотереї проводилася підготовча робота, зокрема агітаційна кампанія, основна відповідальність за проведення якої лягла на студентство. У цьому контексті звертає увагу лист голови Кам'янецької окружної лотерейної комісії до студентської молоді вишів Кам'яниччини. У ньому йшлося про те, що спроби радян-

ської влади поліпшити матеріальне становище студентства бажаних результатів не принесли. Воно і надалі відчувало значну матеріальну скруту, що негативно позначалося на навчальній діяльності студентів. Поліпшити їхнє становище було покликане проведення лотереї, весь прибуток від якої мав піти на користь незаможної студентської молоді. Було створено спеціальні лотерейні комісії, які мали розповсюджувати лотерейні білети. Основним рушієм проведення лотерейної кампанії мали стати студенти. У зверненні комісія ставила перед ними такі завдання: «Широка агітація серед громадянства на користь лотереї, масове розповсюдження квитків, широка реклама про завдання лотереї. Це є ті двигуни, які [забезпечать] успіх лотереї і вони мусять бути прикладені Вами в тій мірі, як того потребує справа. Радянський Уряд діє, аби поліпшити Вам економічний стан, але безпосередня участь в тому Вас т.т. студенти дасть поважні наслідки. Тому Ви мусити прикласти всі свої сили, аби допомогти цій справі, аби вирватися із тих обіймів кепського матеріального забезпечення, в якому Ви перебуваєте...» [12, арк. 16-17].

В іншій відозві («З чергової роботи студента-відпускника») йшлося про те, що попередні кампанії проводилися переважно у містах, у той же час лотерея була розраховувана на «організовану допомогу села». Констатовалося, що «селянство більше зв'язано з Вищими Школами, особливо на Поділлі і не може залишитись байдужим в справі поліпшення побуту студентства Вищих Шкіл». У цій роботі студенти, які прибували у села на канікули, повинні були відіграти «не останню роль». Вони спільно з осередками ЛКСМУ, комітету незаможних селян (КНС), вчителями, сільською радою мали провести відповідну роботу [12, арк. 30]. Молодь мала організувати роз'яснювальні бесіди, концерти, вечірки з платою за вхід за лотерейними білетами, публікувати у пресі повідомлення про хід роботи, її недоліки, стимулювати змагання із розповсюдження білетів («вклики») тощо [12, арк. 38], [2, арк. 304], [13, арк. 7, 23], [8, арк. 54].

Студентам, які виїжджали на місця, видавалися відповідні посвідчення й інструкції [12, арк. 153]. Загалом у райони округу направили 31 уповноваженого (у Солобковецький район — 7 осіб, Китайгородський — 4, Лянцкорунський — 3, Смотрицький, Купинський, Староушицький — по 2, в інші райони — по 1). Вони розповсюдили 700 екземплярів різних відозв. Ще 400 примірників поширили у Кам'янці [12, арк. 61].

Загальна кількість лотерейних білетів, які надійшли до Кам'янецької окружної комісії, склала 20 тис. штук на суму 4 тис. крб. 8 тис. білетів передбачалося розповсюдити в окружному центрі, інші 12 тис. — у районах округу [12, арк. 46, 130]. У Кам'янці поширити білети взяли на себе зобов'язання 43 організації, відмовилися — окружний фінансовий відділ, відділення Держбанку і Держторгу, профспілки радянських робітників округу Кам'янецької митниці, окружний суд, інспекція і окружний відділ охорони здоров'я, окружне аптекоуправління [12, арк. 127], [11, арк. 103]. Для активізації роботи скликалися зібрання різних організацій. Так, 21 грудня 1924 р. на загальних збо-

рах Кам'янецького міського осередку ЛКСМУ і делегатів вчительсько-го з'їзду постановили, що кожний комсомолец мав реалізувати не менше 5 білетів, а вчителі повинні були виконати на 100% покладені на райони округу завдання із розповсюдження білетів [13, арк. 47]. Значну роботу провели окружна інспекція лісів, яка реалізовувала 600 білетів, а згодом взяла зобов'язання поширити ще 1200 [12, арк. 80].

Разом з тим маємо констатувати, що частина організацій у цьому напрямку проводила неналежну роботу. 12 квітня 1926 р. голова Кам'янецького КППС у своєму листі до Харківського КППС констатував, що «відношення профорганізацій та інш. в кампанії по розповсюдженню марок квале, а деякі організації відмовляються брати марки для розповсюдження серед членів профспілок і службовців» [11, арк. 103]. Це ж стосувалося і вишів міста. Наприклад, профком ІНО отримав для розповсюдження лотерейні білети на суму 820 крб., однак станом на червень 1926 р. реалізував їх лише на суму 21 крб. 60 коп. [11, арк. 134], на початку жовтня цей показник зріс до 37 крб. 20 коп., а на 1 листопада — до 88 крб. 90 коп. Після цього профком повернув у КППС нереалізовані лотерейні білети на суму 606 крб. 20 коп. Решта білетів залишалася на руках студентів, одні з яких вибули з інституту, інші — загубили, чи не мали виручених грошей, оскільки витратили їх, відчуваючи матеріальну скруту [11, арк.168]. Найкраще спрацювали Орининський РВК, який реалізував всі білети на суму 402 крб. 84 коп., Віньковецький (213 крб.), Солобоковецький (200 крб.), Лянцкорунський (137 крб.), Маківський (106 крб.), Староушицький (99 крб.), Калюський РВК (99 крб.) і т.д. Загалом, із 61 організації повністю розповсюдили білети впродовж жовтня 1924 р. — вересня 1925 р. лише 20. За цей період було реалізовано білети на суму 6176 крб. [3, арк. 17-18], [6, арк. 28].

Певну допомогу студентству надавало Товариство друзів пролетарського студентства [8, арк. 13, 15].

Студенти з інших регіонів України, які навчалися у Кам'янці, об'єднувалися у земляцтва — Волинське, Катеринославське, Одеське, Херсонське, Донбасу, РСФРР, емігрантів. Кожне з них зверталось по допомогу поліпшити матеріальне становище до своїх крайових господарських установ [13, арк. 115]. Щоправда, останні не завжди йшли назустріч. Наприклад, студенти-волиняни декілька разів зверталися до Волинського губвиконкому, зазначаючи, що студентство інших губерній отримувало господарські стипендії. Підтримав їхнє клопотання і Кам'янецький КППС, який 17 лютого 1924 р. надіслав до Житомира відповідного листа [13, арк. 109].

КППС багато працював над вирішенням проблеми забезпечення студентів житлом. На початку своєї діяльності у 1923 р. комітет розраховував лише на 2 гуртожитки, які мали назву «Будинок пролетарського студентства» (БПС) [2, арк. 4-4 зв.]. У них проживали 202 студенти. На початку 1924 р. КППС придбав ще один невеличкий гуртожиток на 20 осіб [2, арк. 155]. Влітку того ж року комітет став ініціатором ідеї щодо «доцільності підведення одної економічної бази під Кубуч [КППС] для всього пролетарського студентства і концентрацію в Кубучі всіх матеріальних засобів життя студентства». Малося

на увазі об'єднати всі інтернати (гуртожитки) та їдальні вишів міста під керівництвом КППС. Таку ініціативу підтримав ректор ІНО В. Геринович, який, крім того, зобов'язувався надавати у подальшому комітету матеріальну допомогу [8, арк. 59, 76]. Врешті цю ідею було зреалізовано. У червні 1925 р. голова КППС Цівінський зазначав, що «об'єднання досить значних сил пролетарського студентства всіх ВУЗ'ів в будинках Кубуч'а дало гарні наслідки, а саме: з боку технічного поліпшення умов життя студентства в більш-менш обладнаних будинках Кубуч'а і як один з головних факторів тісного зв'язку та єднання студентства всіх ВУЗ'ів поміж собою» [6, арк. 37].

Загалом, у результаті об'єднання, а також купівлі будинку за адресою вул. Петровського, 43 на початку 1924-1925 навчального року у 5 БПС проживав 441 студент, у т.ч. 99 студентів ІНО (у БПС № 1 мешкала 1 особа, № 2 – 3, № 3 – 33, № 4 – 25, № 5 – 37), робітфаку – 221, СГІ – 98, хімітехнікуму – 23 [2, арк. 313]. Крім того, у флігелі ІНО розмістили студентів, які прибули з Вінниці після розформування місцевого ІНО [5, арк. 1]. Відсоток забезпечених гуртожитком студентів зріс до 75% [1, арк. 17]. Абсолютна більшість жителів були членами профспілок і КНС [8, арк. 127].

Щоправда, на червень 1925 р. кількість студентів, потребуючих гуртожитку зросла. У БПС мешкали лише 60% студентства вишів міста [2, арк. 305], [6, арк. 37]. Зважаючи на це, влітку того ж року КППС вдалося облаштувати ще один гуртожиток, внаслідок чого надали житло 575 студентам. Зокрема, у БПС № 1 (вул. Шевченка, 35) проживали 227 студентів, у т.ч. 3 – з ІНО, у БПС №2 (вул. Шевченка, 37) – відповідно 72 і 6, у БПС № 3 (вул. Примакова, 16) – 83 і 49, у БПС № 4 (пров. Семінарський, 2) – 38 і 1, у БПС № 5 (вул. Петровського, 41) – 63 і 36, у БПС № 6 (вул. Раковського) – 75 і 25. У флігелі ІНО мешкали 17 студентів [14, арк. 57], [3, арк. 8]. У травні 1926 р. у БПС № 1 проживали 2 студенти ІНО, № 2 – 5, № 3 – 57, № 4 – 2, № 5 – 28, № 6 – 31 [15, арк. 84-86, 88-89].

23 серпня 1926 р. КППС, керуючись директивами НКО, а також «аби не ділити будинки між декількома вузами, що веде до безгосподарності і тримаючи [беручи] на увагу розташованість будинків, їх заселення», розподілив студентів таким чином: у БПС № 1, 2 і 4 прожило студентство робітфаку і СГІ, у БПС № 3, 5 – ІНО, у БПС № 6 – хімітехнікуму [16, арк. 68]. У результаті у БПС № 1 заселилися 192 студенти, № 2 – 63, № 3 – 91, № 4 – 53, № 5 – 61, № 6 – 89 [15, арк. 157].

Середньомісячні витрати на утримання одного студента у гуртожитку КППС, взявши до уваги видатки на опалення, освітлення, вивозку мусору, прибирання, склали 21 коп. [3, арк. 9], [4, арк. 46].

Регулярно проводилися ремонти гуртожитків. Щоправда, тогочасні звіти засвідчують, що ступінь їх відремонтованості ледь сягав 35-90% і ніколи не досягав помітки у 100% [1, арк. 17], [2, арк. 305, 311], [3, арк. 9] [4, арк. 46].

Певна увага приділялася обладнанню гуртожитків меблями. З 1924 р. до 1925 р. рівень забезпечення ними студентів зріс з 35 до 85%. На купівлю меблів витратили 3781 крб. [3, арк. 8]. Це ж стосується і забезпечення постільною білизною. У листопаді 1925 р. на

575 жителів гуртожитків припадало 518 ковдр, 689 простирادل, 599 наволочок, 589 матраців [4, арк. 46].

Усі мешканці гуртожитків зобов'язані були дотримуватися інструкції, текст якої наведемо повністю мовою оригіналу: «1. В БПС мають право мешкання виключно студенти, яким відведено кімнати через жілсекцію КППС. Жілсекція КППС відводить кімнати лише по відношенням (командировкам) Виконбюро. 2. Студент-мешканець, котрий отримує в користування державне майно, як одіяло, простину, матрац, електричну лампочку і інші несе за нього персональну відповідальність. 3. При від'їзді у відпустку або куди иньше на термін більше як 15 днів, студент мешканець повинен обов'язково здати на склад КППС всі одержані речі, повідомивши про те старшину будинка. 4. Псування або пропажа речей державних буде поповнюватися за рахунок стипендії студента... Студент несе відповідальність за справність нерухомого майна, як то вікна, шибки, двері, ручки і инш. 5. Перехід мешканців з однієї кімнати в другу, а також обмін речами як стіл, ліжка і инш. без дозволу жілсекції забороняється. 6. Всяке перебування в будинках Пролетстуда приватніх осіб (хоч би і одну добу), а також і студентів без відома жілсекції КППС категорично забороняється. 7. Для охорони БПС на час відсутності мешканців (з приводу лекцій, демонстрацій, зборів, відвідування театру чи инш.) встановлюється чергування по БПС студентів мешканців від 7 г. ранку до 1 г. ночі. Чергування веде по алфавітному списку старшина БПС. 8. Термін користування річами згідно інструкції Центру слідующий: одіяло — 5 років, простина — 1, матрац — 3, наволочка — 1, електрична лампочка — 1, шмата [ганчірка] для миття підлоги — 1 місяць, щітка для замітання — 1 рік, відра чисті — 2, відра для миття підлоги — 2, щітка для витирання порошу — 3. 9. Обов'язково необхідно: а) кожний день до 7 г. ранку підмести підлогу кімнати; б) переводити вартування по умивальнику черговим студентам, а саме: уборка біля умивальника, наливання і виноса води та инш.; в) один раз в три дні в середу і неділю витрушувать одіяла і верхню одіж до 2 г. дня; г) раз в тиждень в неділю до 11 г. ранку перевести уборку кімнат, як то: миття підлоги, витирання порошу на стінах, витирання вогкою тряпкою шибок, вивітрювання матраців і инш.; д) кожний тиждень давати до прання прачешну КППС постільну білизну; е) провітрювати кімнати, для чою відкривати вікна на весь день; ж) не плювати і не кидати на підлогу огарків. 10. Від виконання ріжного роду нарядів по БПС (миття підлоги, уборка кімнат, коридорів, вартування біля умивальників по будинку) не звільняється абсолютно ніхто з мешканців будинку. 11. Старшинам БПС вмінється в обов'язок суворо стежити за тими мешканцями, котрі навмисно будуть порушувати необхідний лад в БПС... 12. Необхідно остаточно ліквідувати ріжні вигуки, свисти та дикі крики... Пора прикоротити також вживання материнщини» [2, арк. 300], [15, арк. 149].

При розподілі між студентами кімнат бралася до уваги їхня активність у громадській роботі. Лідерам надавалися кращі кімнати [17, арк. 15].

Особлива увага приділялася дотриманню дисципліни в гуртожитку. На засіданнях КППС неодноразово наголошувалося на тому, аби студенти «більш уважно ставилися до охорони кімнат і всього державного майна» [16, арк. 8 зв.]. Регулярно проводилися суботники, під час яких прибирався сам гуртожиток, а також прилегла до нього територія [8, арк. 50]. Члени бюро КППС періодично оглядали гуртожиток. Зокрема, під час одного з них було виявлено, що в «БПС всі двері відчинені, все майно знаходиться розкидане, та взагалі в повному хаосі. Всі кімнати відчинені, вікна теж відчинені, завдяки чому щоденно вибиваються» [18, арк. 53].

При гуртожитках БПС обладнали читальні зали [16, арк. 8 зв.].

У студентських гуртожитках проживали і сторонні особи. Зокрема, у листопаді 1925 р. тут мешкали 24 особи (у БПС № 1 — 9, № 2 — 1, № 3 — 3, № 4 — 3, № 5 — 6, флігелі — 2) [14, арк. 57]. На початку серпня 1926 р. Президія ВУЦВК ухвалила постанову, відповідно до якої ОВК і житловим комісіям дозволялося виселяти з гуртожитків сторонніх осіб. Особам, які закінчили виш і залишилися на викладацьку роботу, дозволялося проживати в БПС не більше одного року [15, арк. 159]. На жаль, архівні документи не повідомляють, наскільки цей принцип було реалізовано на практиці у Кам'янці.

Досить складним було питання з харчуванням студентів. У грудні 1923 р. КППС вдалося відкрити їдальню, у якій безкоштовно харчувалося найбільш необхідне студентство вишів міста [8, арк. 9]. У лютому 1924 р. тут приймали їжу 150 студентів (з СГІ — 75, ІНО — 50, індустріального технікуму — 18, інших навчальних закладів — 7) [8, арк. 19 зв.]. На початку квітня у зв'язку з відсутністю коштів довелося скоротити кількість пільгових обідів до 100: 40 — безкоштовних і 60, що оплачувалися за півціни, у т.ч. для студентів ІНО — відповідно 13 і 18 [9, арк. 26].

Влітку 1924 р., як же зазначалося, їдальню ІНО було об'єднано з їдальнею КППС [8, арк. 75]. На прохання ВБПС в ІНО деякий час мала функціонувати автономна харчівня, як філія їдальні КППС, оскільки остання через брак приміщення й інвентаря тимчасово не могла обслуговувати все студентство. Персонал їдальні ІНО мав утримуватися тими, хто в ній харчувався. Щоправда, до їдальні інституту прикріпилося лише 17 студентів, водночас до їдальні БПС — 68 [8, арк. 10].

Після об'єднання їдальень кількість безкоштовних обідів (фінансувалися КППС і вишами міста) зросла до 145, 85 з яких видавалися студентам СГІ, 45 — ІНО, 15 — хімічному [1, арк. 1 зв., 17], [8, арк. 8], [9, арк. 60]. Разом з тим, архівні документи свідчать, що навчальні заклади періодично затримували виплати, які вносилися на харчування. Так, восени 1924 р. ІНО мав надати 1260 крб., у той же час надійшло лише 21 крб., СГІ — відповідно 2380 і 167, хімічному — 390 і 4 [4, арк. 130 зв.]. Часто через затримки виплат КППС кредитувало студентство обідами на термін 2-3 місяці [2, арк. 305].

З листопада 1924 р. студенти-стипендіати почали сплачувати за харчування. Водночас харчування студентів-нестипендіатів і надалі проводилося за рахунок КППС і навчальних закладів [8, арк. 127]. Вартість харчування становила 30 коп. на один день, калорійність —

1900 ккал [2, арк. 304, 311]. Загалом, на початку 1925 р. у їдальні КППС харчувався 301 студент, у т.ч. 133 — з ІНО (з них 74 — стипендіати і 59 — нестипендіати) [8, арк. 127]. Тоді харчуванням було охоплено 68% всього студентства [3, арк. 8], [4, арк. 45].

Частину видатків за харчування студентів-нестипендіатів навчальні заклади компенсували продуктами із своїх господарств. Зокрема, впродовж 1925 р. ІНО зобов'язувався надати 1825 пудів картоплі, 251 — капусти, 75 — буряка столового, 75 — квасолі, 15 — цибулі, 40 — моркви, 455 — помідор, 155 — огірків на загальну суму 3193 крб. [8, арк. 182], [1, арк. 130]. Із середовища студентів-нестипендіатів щоденно призначалися двоє чергових, які допомагали персоналу кухні [8, арк. 127 зв.].

У досліджуваному фонді йшлося також і про те, що у 1923 р. КППС через свого представника звернувся до Американської місії Джойнта з проханням допомогти студентам кам'янецьких вишів [2, арк. 5].

Комітет намагався вирішити питання щодо надання медичної допомоги студентству. Наприкінці вересня 1924 р. амбулаторії, які знаходилися при інститутах і мали мінімальний штат та незначне обладнання, об'єднали в єдину загальностудентську амбулаторію при КППС [8, арк. 106]. Щоправда, і після цього медичних інструментів та ліжок не вистачало [2, арк. 306].

При амбулаторії функціонував ізолятор на 3 ліжка. Середня пропускна спроможність медичного пункту складала 650 осіб на місяць [2, арк. 306]. В ІНО проблеми зі здоров'ям мали 61% студентства [2, арк. 311]. З 1924 по 1925 навчальний рік було зафіксовано 1023 відвідування амбулаторії студентами інституту (загалом по всіх навчальних закладах — 6208). Крім того, лікарі 451 раз відвідали студентів у гуртожитках [3, арк. 11]. Найбільш поширеними були хвороби легенів, малокрів'я, нервові хвороби [2, арк. 306].

Утримання лікарів проводилося за рахунок інститутів, які мали для цього асигновані бюджетні кошти [4, арк. 48]. Місцеві органи охорони здоров'я («Робмед», окружний відділ охорони здоров'я, відділ Товариства Червоного Хреста) безкоштовної медичної допомоги студентству не надавали, особливо, що стосується відпуску медикаментів. Тому КППС згідно з інструкцією ЦСК (на жаль, суть абревіатури нам не відома) про порядок використання резервного стипендіального фонду вніс з нього на початку 1924-1925 операційного року у Кам'янецький окружний відділ охорони здоров'я 500 крб. Лише після цього студентам почали відпускати необхідні ліки [3, арк. 11].

Не вдалося вирішити питання і щодо стаціонарного лікування студентів у лікарнях міста, оскільки більшість з них була не застрахована (страхували лише вихідців із робітничого середовища, у той же час студентський контингент, зокрема ІНО, був переважно селянським. — О. К.). Окружний відділ охорони здоров'я, «Робмед», посилаючись на обмеженість у коштах, відмовилися надавати допомогу молоді [2, арк. 306]. Зважаючи на це, у червні 1925 р. КППС змушений був звернутися до РНК УСРР з проханням дати вказівку Головоцстраху виділити відповідні кошти для надання меддопомоги студентству [7, арк. 3]. Проте, розв'язати це питання так і не вдалося.

Вирішити дану проблему намагалися за рахунок курортного лікування. На початку 1925 р. лікарська комісія КППС призначила таке лікування для 26 осіб, у т.ч. 5 студентам ІНО [19, арк. 22]. Однак, упродовж 1924-1925 навчального року надійшло лише 4 путівки (за іншими даними — 5): три — в Бердянськ, одна — в Сочі. Розподілити їх було складно, оскільки вони не відповідали дійсній потребі студентства за характером захворювання. Потреба відчувалася у курортних місцях для хворих з легеневою хворобою, у той же час КППС одержав путівки для ревматиків, яких майже не було серед студентів. Через це приходилося посилати на лікування хворих невротичною. Щоправда, тут виникла чергова проблема. Кошти на лікування були виділені після закінчення курортного сезону, а тому використати їх вже було неможливо [3, арк. 13].

Через це голова КППС Цівінський у черговий раз змушений був звернутися до вищестоящих органів. У березні 1925 р. він так аргументував необхідність виділення 20 курортних місць: «По своєму складу студентство Кам'янецьких ВУЗів майже все пролетарського походження. Тяжкі умови життя, серед яких приходилося працювати студентству Кам'янецьких ВУЗів як до поступлення в ВУЗ, в Червоній Армії, так і в самому ВУЗі в тяжкі, голодні роки, спричинилися до того, що значна частина студентства по стану свого здоров'я потребує курортного лікування» [19, арк. 17], [6, арк. 32]. На 1926 р. виділили 10 місць, які розподілили пропорційно до кількості державних стипендіатів: СГІ — 7 місць, ІНО — 2, хімічному — 1 [16, арк. 45].

Не отримавши реальної допомоги від держави, КППС вирішив своїми силами організувати будинок відпочинку для хворих студентів. Підготовча робота розпочалася з березня 1924 р. [13, арк. 115]. Більш предметно це питання розглянули 24 травня на засіданні бюро КППС, на якому вирішили просити ОВК надати будинок для хворих студентів у с. Голосків. Водночас член бюро Кобзар запропонував як альтернативу розглянути питання про відведення будинку у с. Кривчик, де була «більш відповідна місцевість» [8, арк. 54]. ОВК підтримав подання комітету. Цікаво, що на засіданні КППС 14 червня йшлося про те, що відкрити будинок у Кривчику було неможливо. Тому вирішили сконцентруватися на його облаштуванні у Голоскові [8, арк. 58]. Урочисте відкриття будинку відпочинку відбулося 29 червня. Свято розпочалося доповіддю Цівінського «Значіння будинку відпочинку для пролетарського студентства». Від студентських і партійних організацій прозвучали привітання. Перед учасниками дійства виступили симфонічний оркестр СГІ, хор ІНО. З цікавістю присутні переглянули п'єсу «Чарівна сопілка», яку поставив драматичний гурток ІНО [9, арк. 31]. Крім того, силами цього ж навчального закладу у Голоскові було облаштовано бібліотеку-читальню [9, арк. 59]. Впродовж червня-серпня 1924 р. тут відновлювали свої сили 73 студенти (з ІНО — 18, робітфаку — 40, СГІ — 14, хімічному — 1). Норма видатків на одну особу складала 14 крб 40 коп. [1, арк. 17 зв.], [9, арк. 19]. Цікаво, що функціонував будинок відпочинку і у с. Кривчик, де відпочивали 10 студентів: СГІ — 8, ІНО — 2 [1, арк. 1 зв.].

Наступного року будинок відпочинку відкрили на березі р. Дністер у с. Велика Мукша. Сезон тривав з 15 травня до 15 серпня 1925 р. Тут одночасно могли набиратися сил 30 осіб, у т.ч. 5 осіб представ-

ляли навчальні заклади інших регіонів, лікування яких фінансувало Центральне бюро пролетарського студентства. Що стосується останніх, то влітку 1925 р. тут відпочили 24 студенти Полтавського і Житомирського ІНО, Сутиського і Чорторийського технікумів, Вінницького музичного і фармацевтичного, Київського політехнічного, Житомирського землетехнічного та індустріального технікумів, Вінницьких, Городищенських, Житомирських, Ізяславських педагогічних курсів, Житомирських вечірніх робітничих курсів [14, арк. 32]. Що стосується кам'янецьких студентів, то впродовж літа тут відпочивали 147 осіб (з ІНО — 43, робітфаку — 70, СГІ — 27, хімітехнікуму — 7) [3, арк. 13], [20, арк. 2], [21, арк. 46, 53, 116]. Розподіляли місця пропорційно до кількості студентів у виші. Вартість харчування на одну особу в день складала 72 коп., а калорійність їжі — 4 469 ккал [4, арк. 49], [2, арк. 307, 311]. Свою роботу будинок проводив позмінно (одна зміна тривала 2 тижні) [3, арк. 12]. Всі відпочиваючі мали чітко дотримуватися інструкції, у якій, зокрема, йшлося про таке:

- робота у будинку відпочинку чітко планувалася;
- за точним виконанням плану стежив завідувач будинку і черговий;
- не допускалися запізнення на сніданок, обід вечерю;
- кімнати мали щоденно прибиратися (підлогу замітали,мили вологою ганчіркою);
- два рази на тиждень слід було витрушувати і провітрювати у дворі постільну білизну;
- у будинку відпочинку завжди мала бути переварена вода для пиття;
- у кімнатах заборонялося смітити, тримати в безпорядку одяг, білизну, вживати алкогольні напої, грати в азартні ігри;
- зборонялося займатися розумовою і фізичною працею, самовільно відлучатися з будинку відпочинку;
- плавати у річці дозволялося не більше 2 разів на день;
- на кухні повинна бути цілковита чистота;
- суворо заборонялася присутність в будинку сторонніх осіб;
- винні у порушенні цих пунктів спершу попереджалися завідувачем будинку, а у випадку повторення порушення звільнялися з будинку [21, арк. 5].

У 1926 р. проводилася підготовча робота до відкриття нового сезону [15, арк. 37], [16, арк. 40], [22, арк. 40]. Однак, чи розпочав той роботу будинок відпочинку, архівні документи не повідомляють.

На початку 1924 р. молодь заснувала касу взаємодопомоги (кооператив), яка обслуговувала не лише студентство, але й вчителів міських шкіл та викладачів [9, арк. 6], [13, арк. 115]. У перші місяці свого функціонування кооператив об'єднав 549 членів (з ІНО — 100 осіб, робітфаку — 266, СГІ — 125, хімітехнікуму — 58) [1, арк. 2, 17 зв.]. У 1925 р. тут налічувалося 529 осіб [2, арк. 307, 311]. Членам кооперативу у разі необхідності надавався кредит у сумі 5 крб., заставою якого була стипендія. Кредитування було дох видів: короткотермінове (1-2 місяці) і довготермінове (3-4 місяця) [3, арк. 14], [4, арк. 52]. Мали місце випадки, коли, зважаючи на матеріальне становище чи стан здоров'я студента, відтермінували виплату коштів, взятих у позику [16, арк. 40 зв.].

КППС мав на меті і організацію власних підприємств, виручка від яких мала йти на потреби студентів. Власне, працювати тут мали самі студенти. Однак цей проект так і не вдалося реалізувати. В одному із звітів комітету зазначалося, що «спроба утримання підсобних підприємств, які могли б дати матеріальні засоби Кубучу, в кам'янецьких умовах не дала гарних результатів. Цьому причиною є загальне положення Кам'янця, який не є промисловим центром і знаходиться в прикордонній смузі. По-друге: загальна перевантаженість студентства академічною і громадською роботою, а також і виробничою працею по земельним господарствам при вузах, що не дає можливості приймати активну участь студентству в підприємствах. Крім того, підприємства вимагають великих оборотних коштів, котрі КППС не має» [2, арк. 304]. Що стосується останнього, то у 1924 р. було відкрито пекарню, однак вона не витримала конкуренції великих кооперативних хлібопекарень. Крім того, потрібно було орендувати млин, ремонтувати його, на що коштів КППС не мав. Тому її закрили [1, арк. 17 зв.]. Діяла лише пральня, яка працювала за принципом самообслуговування [3, арк. 14].

Все ж КППС вдалося знайти вихід: частину приміщень він надав у безкоштовну оренду шевській і кравецькій мастерням безробітних, які обслуговували студентство за пільговими умовами (ціни на виробу, ремонтні роботи були на 50% нижчими від загальнономіських) [3, арк. 14-15], [1, арк. 2, 17 зв.], [13, арк. 115], [8, арк. 19 зв.], [9, арк. 35]. Не вдалося комітету вирішити питання щодо організації власної лазні, що змушувало молодь користуватися загальноміською [2, арк. 304].

Таким чином, архівний фонд Кам'янець-Подільського окружного комітету поліпшення побуту студентів є важливим джерелом до вивчення матеріального становища студентів вищів міста, зокрема ІНО. Комітет докладав чималих зусиль для пошуку альтернативних джерел фінансування найбідніших верств студентської молоді (проведення тижнів допомоги студентству, лотерей), піклувався про покращення житлових умов, харчування, медичного обслуговування студентів тощо.

Список використаних джерел:

1. Державний архів Хмельницької області. — Ф. Р. 1586. — Оп. 1. — Спр. 21.
2. Там само. — Спр. 16.
3. Там само. — Спр. 22.
4. Там само. — Спр. 52.
5. Там само. — Спр. 1.
6. Там само. — Спр. 10.
7. Там само. — Спр. 5.
8. Там само. — Спр. 3.
9. Там само. — Спр. 19.
10. Там само. — Спр. 4.
11. Там само. — Спр. 39.
12. Там само. — Спр. 14.
13. Там само. — Спр. 7.
14. Там само. — Спр. 38.
15. Там само. — Спр. 37.
16. Там само. — Спр. 76.

17. Там само. — Спр. 176.
18. Там само. — Спр. 75.
19. Там само. — Спр. 33.
20. Там само. — Спр. 45.
21. Там само. — Спр. 78.
22. Там само. — Спр. 47.

This article deals with the activity of Kamianets-Podilsky committee of improvement the students' way of life. The article shows the sourcing of this organization, its attempt to provide the students of Kamianets-Podilsky Institute of national education by dormitories, feed, medical service.

Key words: students, committee, institute, feed, dormitory.

Отримано: 14.07.2011 р.

УДК 821.161.2-2.09

Т. В. Корнійчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

**ЯЗИЧНИЦЬКО-ХРИСТИЯНСЬКІ АСПЕКТИ
МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗУ ЧОРТА В ПЕСІ
І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО «МОСКАЛЬ-ЧАРІВНИК»
(В КОНТЕКСТІ МАЛОВІДОМИХ ДРАМ
ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.)**

У статті проаналізовано язичницько-християнські аспекти моделювання образу чорта за сюжетом п'єси І. Котляревського «Москаль-чарівник»; вказано, які саме міфологеми (культурні символи) стоять за цим персонажем; акцентовано увагу на семантиці його взаємозв'язків з людьми традиційного суспільства.

Ключові слова: чорт, язичництво, християнство.

Духовна культура кожного народу була і залишається багатющим джерелом для пізнання власної ментальності. Особливе місце у названому випадку посідає система релігійних поглядів, яка, маючи в основі архаїчні етнокультурні елементи, дозволяє відтворити сліди давнього світогляду наших предків, повніше зрозуміти сьогодення.

Наші предки вірили, що весь світ пронизаний потужною надприродною силою. Тому жили з постійною оглядкою на присутніх поруч верховних небожителів та духів, які й визначали їх повсякденну поведінку. Цю силу можна було задобрити або відстрашити за допомогою різноманітних обрядів і ритуалів. З прийняттям християнства носіїв такої енергії прийнято називати «нечистою силою» або «демонами». Подекуди залишки таких вірувань мають місце й сьогодні в житті українського народу.

Система демонологічних персонажів українського народу складає досить великий масив, тому для дослідження доцільніше буде виділити окремих персонаж, докладному аналізу якого власне й присвячена ця стаття.